

A független Magyarország 1918 őszén a Monarchia romjain jött létre. A győztes hatalmak de facto ugyan tudomásul vették ezt a tényt, ahhoz azonban, hogy ez de jure is megtörténjen, még egy teljes évet várni kellett. Közben két forradalom és egy ellenforradalom zajlott le Magyarországon, az ország területe pedig a békekonferencia döntései (1920. június 4.) következtében egyharmadára csökkent. Ez alatt az idő alatt a győztes hatalmak úgy tekintettek Magyarországra, mint amelyet rendszabályozni, büntetni kell háborús felelőssége miatt. A szomszédos, újonnan létrejött (Csehszlovákia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság), vagy megnagyobbodott (Románia) országok átmenetileg a nekik ítélt területeknél jóval nagyobb térséget tartottak megszállva. Így pl. a Tanácsköztársaság bukása után a román királyi haderő az ország nagy részét és a fővárost birtokolta, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csapatai pedig Pécs városát és környékét szállták meg. Az antant által elismert első kormány megalakítására volt szükség ahhoz, hogy a román haderő a fővárosból kivonuljon, s a békeszerződés aláírására, hogy visszavonuljon a trianoni határra. A délszláv hadsereg még ekkor sem hagyta el az általa megszállt területet, s csak 1922-ben, miután a burgenlandi kérdés rendeződött a soproni népszavazással, vált teljessé az ország területi integritása. Ez azonban még mindig nem jelentette a szuverenitás teljességét” hiszen a békeszerződés a később megállapítandó összegű jóvátétel fizetése fejében lefoglalta Magyarország állami vagyonát, állandó pénzügyi ellenőrzést vezettek be, s az évtized második feléig a katonai szankciók betartása érdekében állandó katonai ellenőrzést gyakoroltak.

Nemzetközi meghatározottság

Az a rendszer, amelyik 1919 augusztusától fokozatosan kiépült és berendezkedett az országban, belpolitikailag tekintve ellenforradalomban született. De olyan nemzetközi viszonyok között, amelyben a győztes hatalmaknak nyílt és közvetlen beleszólása volt a belpolitikai élet alakulásába: a békeszerződés várható szankcióin túl is meghatározta mozgásterét. A békekonferencia hatalmai már 1919 augusztusában kimondták: a Habsburg-restaurációt sem el nem ismerik, sem el nem tűrhetik. Ugyanez év novemberében a román megszállás felszámolásáért és az első koalíciós kormány létrehozásáért folytatott tárgyalások eredményeként a hatalmak a Huszár-kormány elismerését az alábbi feltételekhez kötötték: „az ideiglenes kormány kötelezi magát arra, hogy a választásokat haladéktalanul megtartja; hogy a törvényt és a rendet az országban fenntartja; nem követ el agresszív akciót; tiszteletben tartja Magyarország ideiglenes határait, amíg a békekonferencián azokat véglegesen meg nem határozzák; hogy minden magyar részére biztosítja az összes polgárjogokat, beleértve a szabad sajtót, a gyülekezési, a politikai véleménynyilvánítás szabadságát és az általános választójogon nyugvó szabad, titkos, pártatlan és demokratikus választásokat.”

Mindezek a kötelezettségek az erősödő ellenforradalmi közhangulatban, a terror légkörében (Somogyi–Bacsó-gyilkosság) torzult formában érvényesültek ugyan, de tény, hogy a parlament működését nem lehetett kiiktatni, hogy a választásokkal egy időben felmerült államfő-kérdést nem lehetett a Habsburg-ház javára „törvényes keretek” között megoldani. A legitimisták számára maradt a puccs, az erőszakos megoldás kísérlete.

De a békerendezés nemcsak a legitimisták számára volt elfogadhatatlan, hanem komoly politikai erők voltak főleg a fiatalabb, az „ellenforradalmat” bizonyos értelemben szó szerint kigondoló katonatiszti, államhivatalnoki rétegekből – akik még ideiglenesen sem kívántak belenyugodni abba, ami történt az országgal. Álláspontjukat, indulataikat hatékonyan támasztotta alá az elcsatolt területekről – különösen Erdélyből – elmenekült volt állami tisztviselők, alkalmazottak, pedagógusok több tízezres tömege, akik egzisztenciájukat, otthonukat veszítve óriási feszítő erőt jelentettek a bele nem nyugvás, a gyors változtatni akarás irányában. Azonban valós nemzetközi támaszt ezekhez a törekvésekhez jó ideig nem lehetett találni, csak olyan, a háborút követő években még periférikus revansista erőket Németországban, vagy royalista csoportosulásokat Franciaországban, amelyek viszont a tényleges európai nemzetközi erőviszonyokban nem játszottak lényeges szerepet.

A türelmetlen, egymással alapvető ellentétben is lévő politikai csoportosulásokat ez nem nagyon befolyásolta. Az apró jeleket komoly nemzetközi tendenciákká fölnagyítva vette kezdetét 1921-ben a két királypuccs, amely IV. Károly trónfosztásával, a legitimista erők döntő vereségével végződött. A legitimizmussal szemben álló radikális ellenforradalmi (inkább „nemzeti radikális”-nak nevezném) irányzatok is keresték a kapcsolatokat, s próbálták a szomszédos országok szeparatista erőit támogatni minden lehetséges eszközzel, abban a reményben, hogy ezek a szeparatista törekvések bomlást eredményeznek a szomszédos országok politikai létében, s ez pedig változásokhoz vezethet Magyarország javára.

A győztesek „jogán”

A kor azonban nem kínált igazi alternatívát a beilleszkedés követelményeivel szemben, sőt minden berzenkedés (hisz komoly akcióról a húszas évek elején nem lehetett szó) a status quo és a szankciók elfogadása ellen csak erősítette a Magyarországgal szembeni nemzetközi hangulatot. (Ez még olyan területeken is megmutatkozott, mint a sport: Magyarországtól nemcsak elvették az olimpiai játékok rendezésének jogát, de az 1920. évi antwerpeni olimpiára meg sem hívták.) Abba a nemzetközi rendbe kellett beilleszkedni, amely az első világháborút lezáró békeszerződésekkel jött létre. Abba a nemzetközi rendbe, amelyben a nemzetközi élet színtere a Népszövetség volt, amelynek egyezségokmányát, minden békeszerződés, így a trianoni is tartalmazta.

A beilleszkedéstől nemcsak az függött, hogy az ország nemzetközi kapcsolatai normalizálódhatnak, hanem az is, hogy mekkora lesz a jóvátétel összege, hogy kaphat-e kölcsönöket rohamosan romló gazdasági helyzetének talpra állítására. Vagyis nemcsak a nemzetközi, hanem belső helyzetének konszolidálása is függvénye volt a beilleszkedésnek.

Az 1921. áprilisában kormányt alakító gróf Bethlen István volt az, aki ezt elődeinél jobban megértette, s realizálásához megtette a szükséges lépéseket. 1921. május 23-án a kormány kérte Magyarország felvételét a Népszövetségbe, ami a Burgenland átadása körüli huzavona miatt akkor nem realizálódott, csak majd másfél évvel később, 1922. szeptember 18-án. A kormány remélte, hogy a Népszövetség segítségével könnyebben elérheti a kötelezettségek némi enyhítését, s az egyezségokmányt egyben jogforrásnak tekintette abban az értelemben, hogy hivatkozhatnak rá a leszerelés (vagy a vesztes országok értelmezésében a fegyverkezési egyenjogúság), valamint a kisebbségek ügyében. Mint minden revansvágyó állam, Magyarország sem tekinthette azonban a Népszövetséget érdekei tényleges

pártfogójának, hiszen a Népszövetség fő feladata az adott békerendszer fenntartása volt. Ezért már a húszas években világos volt, hogy a magyar külpolitikának – amelynek alapvető célja a trianoni békeszerződés területi döntéseinek revíziója volt és maradt – előbb-utóbb nyíltan el kell majd válnia a Népszövetség szellemétől, de addig kitűnően tudta hasznosítani támogatását.

A húszas évek közepére konszolidálódott Európa kereteibe való beilleszkedés, a nemzetközi kapcsolatok normalizálódása alapvetően azonban nem jelentette azt, hogy Magyarország külpolitikai elszigeteltsége egy aktívabb, a revízió irányába, ható külpolitika lehetőségei szempontjából megszűnt volna. A szomszédos, ún. kisantant országok egymással kötött – alapvetően Magyarország ellen, pontosabban a megszerzett területek megtartása érdekében létrehozott szerződésai az évtized közepétől kiegészültek a Franciaországgal kötött szerződésekkel: 1924-ben, létrejött a francia–csehszlovák szövetségi és barátsági szerződés, amely Locarno után garanciális szerződéssel egészült ki 1926-ban francia–román, majd 1927 novemberében francia–jugoszláv barátsági szerződést írtak alá. Franciaország kelet-közép-európai szövetségi rendszerének kiépítése a kisantant egységének a szilárdság látszatát kölcsönözte. Úgy tűnt, hogy a kisantant államok jelentős szerepet tölthetnek be a status quo fenntartásában...

Kitörési kísérletek

Ebben a helyzetben Magyarország számára fontossá vált, hogy a külpolitikai elszigeteltség áttörésére partnereket találjon. 1924-ben, főleg gazdasági indíttatásból, tárgyalások kezdődtek a Szovjetunióval a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, s egy ehhez kapcsolódó komoly kereskedelmi szerződésről. A megállapodás azonban megbukott, amelynek okait Horthyn és a kapcsolatok felvételének más ellenzőin túl elsősorban abban kell keresni, hogy Nagy-Britanniában az angol konzervatívok agresszívebb szovjetellenes vonala kezdett érvényesülni 1924 őszén, a Baldwin–Austen–Chamberlain-kormány hatalomra jutásával, s az ez időben érezhetően brit orientációjú magyar külpolitika ehhez azonnal kapcsolódott.

1924-től a magyar külpolitika megpróbált – egy már 1919-ben kidolgozott koncepció alapján – közeledni Jugoszláviához, abból kiindulva, hogy területi vonatkozásban a legkisebb ellentéte Magyarországnak a délszláv állammal van, s ezeket ideiglenesen félretéve egy jugoszláv–magyar barátsági szerződéssel a kisantantot fel lehetne lazítani. Hosszas tárgyalások után a megállapodás nem látszott kilátástalannak annyira, hogy Horthy 1926 augusztusában, a mohácsi csata 400. évfordulóján mondott beszédében állást foglalt a jugoszláv–magyar közeledés mellett. (15 évvel később Teleki miniszterelnök öngyilkossága előtt Horthynak írt levelében erre utalt, amikor ezt írta: „... szószegők lettünk gyávaságból a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben.”)

A jugoszláv–magyar szerződésből 1926-ban nem lett semmi, mert az az Olaszország jelentkezett partnernek, amely egy nagyhatalom státusával bírt, s amelynek miniszterelnöke, Mussolini éppen ebben az esztendőben látott hozzá aktív fasiszta bel- és külpolitikája megvalósításához. Birodalmi álmaihoz pedig balkáni befolyásának megteremtése (többek között a délszláv állam rovására) is hozzátartozott.

Amikor Bethlen 1927. április 4-én Rómába érkezett, hogy megkezdje gondosan előkészített tárgyalásait az olasz kormányfővel, napokkal korábban már megszűnt Magyarország állandó katonai ellenőrzése és életbe lépett az alkalmi ellenőrző vizsgálatok

rendszere, sőt az előző év nyarán, amikor a frankhamisítási botrány elült, megszűnt a Népszövetség állandó pénzügyi ellenőrzése is. Mindez az állami szuverenitás formai jegyeinek helyreállítását jelentette, s ez utóbbi megalapozta a belső feltételeit annak, hogy aktív külpolitikába kezdhesen.

Mussolini és Bethlen tárgyalásai a két állam közötti „állandó békét és örök barátságot” kimondó szerződéssel zárultak, s egy olyan titkos megállapodással, hogy a jövőben minden olyan kérdésről, amely a köztük fennálló szívélyes viszonyt befolyásolná, tanácskozni fognak egymással. Ettől az időtől kezdve a magyar külpolitikában jelentős szerepet kapott az olasz orientáció mindaddig, amíg a harmincas évek végén ki nem derült, hogy Olaszország csak a világháború utáni európai erőviszonyok torztükrében látszott komoly hatalmi tényezőnek.

Bizonyos, hogy gróf Bethlen az olasz–magyar barátság kezdetétől tisztában volt azzal, hogy a magyar revíziós követelések megvalósításának reményét nem lehet csak Olaszországra támaszkodva építeni. Egy másik nagyhatalom, a versailles-i békével sújtott Németország támogatására is szüksége lenne Magyarországnak. Ezért ebben az időben egyre inkább szorgalmazni kezdte a szorosabb külpolitikai együttműködést a németekkel, igaz nem sok sikerrel, mert a weimari Németország külpolitikája még más utakat járt.

Mindez persze nem jelentette azt a húszas évek vége felé, hogy a Bethlen-kormány szakított volna a külpolitikájában megmutatkozó angol vonallal, vagy szembefordult volna Franciaországgal. Ennek elsősorban gazdasági okai voltak, de a külpolitika taktikai szempontjai is indokolták a kapcsolatok fenntartását, sőt erősítését, hiszen hamarosan kiderült, hogy Olaszország anyagi támogatására Mussolini hangzatos ígéretei ellenére sem lehet komolyan számítani. A status quo kérdésében gyökeres változást remélni angol–francia segítséggel reménytelen dolog volt, még perspektivikusan is, s ezzel a magyar külpolitika irányítói tisztában voltak. De nem látszott hiábavaló erőfeszítésnek az sem, hogy a nyugati világ nyugtalan lelkiismeretét felhasználják a magyar revízió ügyének népszerűsítésére s a nemzetközi közvélemény érdeklődésének fenntartására.

A revízióért

Az olasz–magyar szerződés után Magyarországon megindult a nyílt revíziós propaganda, amely az állami élet minden területére kiterjedt. Megalakult a Revíziós Liga Herczeg Ferenc elnökletével. A propagandát nagymértékben elősegítette, hogy az angol konzervatív sajtómágnás, Harold Sidney Rothermere Mussolinivel megegyezve a Daily Mailben kampányt indított a trianoni békeszerződés revíziójának érdekében. A revíziót Mussolini maga is követelte beszédeiben.

Ettől kezdve a hivatalos kormánypolitika is nyíltan követelni kezdte a határok megváltoztatását. „A Duna-medence azon pontján, amelyen a magyarok állnak – mondta Bethlen 1928 tavaszán egy beszédében –, a béke a mai békeszerződések által nincs véglegesen biztosítva... Nekünk nem békerevizióra van szükségünk, nekünk más határookra van szükségünk.” Arról is beszélt, hogy a „határkérdések nemcsak igazság és jog kérdései, hanem hatalmi kérdések is szoktak lenni”. E kijelentés mögött óvatos célzás is állt: a felfegyverkezésre történtek előkészületek. (Részben a hazai gyártás, részben pedig Olaszországból való első világháborús fegyverek szállítása révén. Nemzetközi botrány lett belőle kétszer is.)

A nagy igyekezetbe robban bele 1929-ben a gazdasági világválság. S amikor néhány év múlva a gazdasági világválság fullasztó füstköde szakadozni kezdett, a közből előbukkanó Európa amúgy is beteg politikai arculatán láthatóvá váltak a krízis okozta mély torzulások. A húszas években kialakult nemzetközi erőviszonyok és a versailles-i békemű védőgátjai omlásnak indultak a nemzetközi gazdasági és politikai élet hullámverései következtében. Ennek következményeit Közép- és Délkelet-Európa államaira, beleértve Magyarországot, a következő számban fogjuk megvizsgálni.

*

Ha néhány mondatban kellene összefoglalni az ország háborús történetét, a következőket kellene leírni: Magyarország 1939–1941 között nem vett részt a háborúban, s bár kormánya németbarát politikát folytatott, ez a politika külpolitikai, gazdasági, belpolitikai téren egyaránt igyekezett a maga értelmezésében az ország szuverenitását és nemzeti érdekét figyelembe vevő fenntartásokat érvényesíteni. 1941-ben a Bárdossy-kormány ezeket a fenntartásokat már nem tudja úgy érvényesíteni, hogy elkerülje a háborúba lépést a Szovjetunió ellen, majd a hadállapotot Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal. Koncepciója az, hogy viszonylag csak kis katonai erővel vegyen részt a háborúban, de ereje csak arra telik, hogy viták, alkudozások után enged a német követeléseknek, s végül is megállapodik a 2. magyar hadsereg frontra küldésében. 1942 nyarától a Kállay-kormány igyekezett további kötelezettségeket már nem vállalva kiutat keresni, és a 2. magyar hadsereg pusztulása után titkos tárgyalásokat kezdett arról, hogy amikor az angol–amerikai hadsereg megközelíti az ország határait, feltétel nélkül kapitulál és kiszakad a német szövetségből. 1944 márciusában azonban Németország, tartva az előbbi lehetőségtől, megszállta Magyarországot, ami lehetővé tette a fenntartás nélküli németbarát erők hatalomra kerülését, a fegyverszüneti kísérlet kudarcát, a nyilas uralmat, a háború dicstelen befejezését.

Viszonylag elviselhető

Hogyan élte meg mindezt a lakosság, amelynek többsége nem volt fasiszta érzelmű, de még a Horthy-rendszernek sem volt elkötelezettje? Noha negyedszázados fennállása alatt éppen a háború első éveiben volt a legszélesebb a rendszer bázisa, amely a Trianonban elvesztett területek jelentős részének, s ezzel az elszakadt magyar etnikum döntő többségének visszaszerzéséből, a hadikonjunktúra révén a gazdasági élet fellendüléséből, s ebből következően is a viszonylag elviselhető megélhetési lehetőségekből következett. Nem volt hős, vagy éppen bátor ellenálló, csak élt, élni akart, ahogyan tudott, és ahogyan lehetett. S az élet lényegében 1944 tavaszáig minden baj, nehézség, a várható veszélyektől való félelem ellenére is más képet nyújtott a háborúról a magyarság többségének, mint a leigázott, megszállt, hadszíntérré vált országok népeinek. Más volt a magyar társadalom nagy részének, a munkásság és a parasztság tömegeinek is a fogalma a háborúról, mint a fronton harcoló és pusztító vereséget szenvedett 2. magyar hadsereg katonáinak. A megkínzott munkaszolgálatos és politikai üldözött háborús tapasztalata sem volt általános élménye a lakosságnak, mint ahogy a zsidóság szorongása, félelme, megrázkódtatásai sem.

Ezt az is erőteljesen befolyásolta, hogy az ellenforradalmi rendszer intézményes keretei döntően a háború alatt is fennmaradtak lényegi eltolódások, minőségi váltások nélkül. Vagyis 1944-ig Magyarországon nem következett be a hatalmi viszonyokban sem gazdasági, sem politikai téren „örsgváltás” a szélsőjobboldali pártok javára. Ezek a pártok még

koalíciós alapon sem képviseltették magukat a kormányban. Csak a parlamentben volt a kormánypárt jobbszárnya és a szélsőjobboldali pártok képviselőiből egy potenciális többség. Ugyanakkor a parlament fennmaradása a háború alatt azt jelentette, hogy egész Közép- és Kelet-Európában a háború alatt (a német megszállásig) egyedül itt működött százezres tagságú legális szociáldemokrata párt parlamenti képviselettel; hogy a kormánynak volt – bármilyen megszorításokkal is – legális baloldali, demokrata ellenzéke (Kisgazdapárt, Polgári Szabadság Párt); hogy a szakszervezetek tevékenykedtek, sőt sajátos módon még a megszállás után is volt egy ideig működési lehetőségük; megjelentek kifejezetten baloldali, demokratikus beállítottságú napilapok, mint a Népszava, Magyar Nemzet, Szabad Szó. A zsidótörvények ellenére – amelyek elsősorban a zsidó kisemberek és értelmiségiek helyzetét tették kiszolgáltatottá – a Kállay-kormány nem tett eleget a „zsidókérdés” radikális megoldására irányuló és különösen 1942-ben szorgalmazott német követeléseknek (sárga csillag kitűzetése, deportálás). Jelentős tömegű lengyel és környező országokból származó zsidó menekült, szökött francia hadifogoly található menedéket és életlehetőségeket Magyarországon. Mindez azt jelentette, hogy a környező leigázott vagy német befolyás alatt álló országokhoz képest itt viszonylag kedvezőbb politikai és társadalmi viszonyok maradtak fenn, ami táplálta azt a közvélemény elég széles körében elterjedt illúziót, hogy az ország talán nagyobb bajok nélkül átvészselheti a háborút. Ez különösen 1943 ősztől, az angol–amerikai hadsereg olaszországi partraszállásától kapott hangot a sajtóban is: a demokratikus, baloldali irányzatok és pártok sorra nyilvánosságra hozták, miként képzelik el az ország demokratikus átalakítását a háború után. Németh László a szárszói konferencián (1943) már múlt időben fogalmazott: „A magyarság ennek a háborúnak a végét sokkal jobb kondícióban élte meg, mint az előző világháborúét. Háborús veszteségei kisebbek, jóléte nagyobb, ideológiája kész.”

Azt mondhatjuk tehát, hogy e háború lényegével, a bombázásokkal, a fegyveres harcokkal, a váratlan és értelmetlen pusztulás rémével, a zsidó deportálások szörnyűségeivel, a törvényesített fosztogatásokkal, az embertelenséggel és közönnyel, a harcoló hadseregek természetével lakosságunk nagy része a háború ötödik évében, 1944-ben találkozott először. Ezért a háború sok ember tudatában vagy érzelmeiben – akarva-akaratlan – azonosult az utolsó fél év felszabadító harcaival, az „ostrommal”, a „fronttal”. Háborús tapasztalatai elsősorban innen adódtak, s ezt adta, adja tovább utódainak.

Nemzetközi megítélésünk

Mindez igaz, ugyanakkor nagy ellentmondása 1944 előtti háborús történelmünknek, hogy Magyarország nemzetközi megítélése nem a fentebb említett tényekre alapozódott a háború éveiben – noha ezek ismereteseek voltak határainkon kívül, a szövetségesek táborában is –, hanem sokkal inkább a következőkre:

- Már a háborút megelőző Magyarország várható magatartásával kapcsolatos döntésekre, amelyek arra alapozódtak, hogy Magyarország – elsősorban a revíziós igényei miatt – nem tud Németországtól függetlenné válni. Ez az álláspont alapvetően nem változott a Teleki-kormány külpolitikája ellenére sem. Okait Sir Orne Sargent, brit külügyi államtitkár-helyettes így fogalmazta meg egy feljegyzésben: „A háború kezdete óta mindvégig tudatában voltunk annak, hogy lehetetlen lenne olyan frontot létrehozni Délkelet-Európában, amelyhez Magyarország hozzátartozna. Ezért

sohasem vetődött fel, hogy garantáljuk Németországgal szemben ezt az országot, ahogyan tettük Romániával. Más szavakkal: tudomásul vettük, hogy Magyarország a német szférába tartozik, és ezen nem fog változtatni semmi, amit mi mondhatunk.”

– „Hírünk a világban” már a háború első szakaszában is alapvetően különbözött a magunk alkotta képtől a zsidótörvények és a német–olasz segítséggel megvalósított revízió miatt, amelyet a szövetséges hatalmak de jure sohasem ismertek el. A háború folyamán vállalt kötelezettségeik miatt csehszlovák és jugoszláv vonatkozásban pedig semmisnek tekintették.

– A háborúban való részvételünkre: a Katonai Kamarilla által kigondolt atrocitásokra, az újvidéki és a Kamenyec-Podalskij-i tömegmészárlásokra, a partizánvadász akciókra. S arra, hogy a területgyarapítások miatt a Magyarországgal szembeni rosszindulat – főleg a cseh emigráns kormány részéről – mindezt általánosította, szinte magyar jellemvonássá nagyította.

Mindennek következményei 1943-ban mutatkoztak meg számunkra a legnegatívabb módon a rólunk szóló brit–szovjet diplomáciai eszmecserében. A brit kormány 1943 tavaszán a magyar béketapogatózásokat – főleg Szent-Györgyi Albert misszióját méltányolni akarván – Magyarország számára egy kedvezőbb megítélési formulát kívánt elfogadtatni a saját korábbi, szigorú álláspontjával szemben, amelyik így szólt: „amíg Magyarország szövetségeseink ellen harcol, és a tengelyt támogatja, nem számíthat sem rokonszenvre, sem kíméletre”. Az új formula így hangzott: „Őfelsége kormánya nem kívánja Magyarországot darabokra tépve látni, és nem akarja kormányai ostobaságáért a magyar népet büntetni.” A szovjet válasz erre 1943. június 7-én a következő volt: „A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott, valamint azokért a gyilkosságokért és erőszakos cselekményekért, fosztogatásokért és gyalázatoságokért, amelyeket a megszállt területeken követtek el, a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem nagyobb vagy kisebb mértékben a magyar népnek is.”

Ezeknek az álláspontoknak a jelentősége elsősorban a területi kérdésekben volt, mint ahogy azzal összefüggésben is születtek meg. Vagyis azt kell mondanunk, hogy a szövetséges hatalmak háború utáni területrendezési elgondolásaiban és tervezéseiben az etnikai elvnek nem volt igazán súlya, mert a döntések a háború könyörtelen tényei és a hatalmi érdekek által meghatározottan születtek. Csehszlovákia és Jugoszlávia vonatkozásaiban a trianoni határ már 1943-ban eldöntött kérdés volt, s az is, hogy Erdély nagyobb része Romániáé lesz. A román–magyar határ némi módosítása a trianoni állapotokhoz képest is már csak lakosságcserével együtt merült fel. Az 1944. október 15-i fegyverszüneti kísérlet kudarca után még ez a kis – bár nagyon kétes értékű – lehetőség is megszűnt.¹

A német megszállás után – illetve már korábban, egy lehetséges megszállással összefüggésben – sokan abban reménykedtek, hogy ez a tény a szövetségesek jóindulatát fogja maga után vonni Magyarország iránt. A szövetségesek azonban nem ismerték el Magyarországot megszállt országnak, mert a németeknek sikerült áthárítani a megszállási funkciókat a magyar államapparátusra.

¹ Vö. Andrej Puskas: Léteztek-e Makarov-levelek? *História*, 1982/2. sz., Röplap vagy levél? Újabb adatok a magyar kormányhoz szóló szovjet felhívásról. *História*, 1982/3. sz.

Nem bontakozott ki olyan mértékű ellenállás sem, amely elengedhetetlen feltétele lett volna a nemzetközi figyelemnek, mert nem jött létre a hatalom és a magyar ellenállás potenciálisan nem is jelentéktelen erői között az együttműködés, ami a fegyverszüneti kísérlet bukását eredményezte. A nyilas hatalomátvétel, s annak következményei azt is maguk után vonták, hogy Magyarország új államiságát, ideiglenes kormányának összetételét, a háborút közvetlenül követő berendezkedést is az antifasiszta hatalmak tervezték, nem csak határait. Közben folyt a háború számunkra oly tragikus befejező szakasza. Magyarország népétől hatalmas áldozatokat követeltek a harcok. A jelenlegi országterületre számítva közel félmillió ember vesztette életét a frontokon, a koncentrációs és haláltáborokban, a bombázások következtében, az országon végighúzó harcokban. Százvezrek kerültek hadifogságba. Akiknek sikerült átvészelní a háború megpróbáltatásait, szenvedtek a háborús pusztítás gazdasági következményeitől. A második világháborúban elpusztult a magyar nemzeti vagyon 40%-a.

Háborús traumák

Háborús történelmünkben fakad, hogy az emberek gondolkodásában a háborúval kapcsolatban, a tudatba mélyen beleágyazva rendkívül sokféle indítékú valóságos vagy vélt sérelem él tovább. Sokféle háborús trauma van: az egész országot és az egyes társadalmi rétegeket érintők; a faji megkülönböztetésben, a tömegmészárlás emlékeitől fakadóak; a szegény emberek kiszolgáltatottságából, az egyes ember rettegéséből és szenvedéséből, a meggyőződésükért üldözöttek keserűségéből születöek. E sokfajta traumát azonban torz dolog nemzeti sérelemmé öszzemosni. Egyetlen lehetőség van – minden sérelmet tisztázni kell. A háború teljes történetét kell feltárni.